

Türkiye Orta Gelir Tuzağından Kaçabilir mi? İktisadi Gelişmeye Kurumsalcı Bir Yaklaşım

Tekin KÖSE (<https://orcid.org/0000-0002-0476-8872>), Department of Economics, TED University, Turkey; e-mail: tekin.kose@tedu.edu.tr

Kürşat ÇINAR (<https://orcid.org/0000-0001-6044-2810>), Department of Political Science and Public Administration, Middle East Technical University, Turkey; e-mail: s.kursatcinar@gmail.com

Can Turkey Escape the Middle-Income Trap? An Institutional Approach to Economic Development

Abstract

Since the early 2010's, Turkey is said to be caught in "middle-income trap" characterized by economic stagnation. In this article, we offer an institutional analysis for Turkey, and many other developing nations alike, which aspire to attain higher levels of economic affluence. Using a multi-method approach which combines econometric and historical analyses, we conclude that it would be very hard to progress economically for middle-income countries such as Turkey without addressing their deficiencies in political and economic institutions. Nature of this research enables replicability not only for the case study under analysis, but also for many comparable cases throughout the world.

Keywords : Political Institutions, Economic Institutions, Economic Development, Turkey.

JEL Classification Codes : O1, O43, O47, C26.

Öz

Türkiye'nin, 2010 yılların başından itibaren iktisadi gelişmenin duraksadığı bir orta gelir tuzağına yakalandığı tartışılmaktadır. Bu makale, bu soruna eğilerek Türkiye bağlamında ve Türkiye'nin iktisadi gelişme seviyesinde olan diğer ülkeler için de uygulanabilecek kurumsalcı bir analiz sunmaktadır. Makale, tarihsel ve ekonometrik yöntemleri birleştiren çok metodlu bir yöntemle, Türkiye örneğindeki gibi yüksek orta gelirli ülkelerde daha fazla iktisadi gelişmeye ulaşılması için siyasi ve iktisadi kurumlardaki sorunların çözülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Çalışmanın tekrar edilebilirliği hem Türkiye örneğinde hem de karşılaştırmalı olarak diğer ülkelerde çalışmanın güvenilirliğinin test edilmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Sözcükler : Siyasi Kurumlar, İktisadi Kurumlar, İktisadi Gelişme, Türkiye.

“*Pek az siyaset bilimci ve iktisatçı kurumların makroekonomik performans etkisi konusunda şüphe duymaktadır. Burada asıl mevzu, totolojilerin önüne geçilmesi ve test edilebilir fikirlerin öne sürülmesidir*” (Durham, 2004).

1. Giriş

Kurumlar ve ekonomik gelişme arasındaki bağ, pek çok akademik çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. Bazı uzmanlar daha gelişmiş kurumların iktisadi büyümeye neden olacağını iddia ederken, diğerleri ekonomik gelişmenin kurumların daha iyi konuma gelmesine olanak sağlayacağını öne sürmektedir. Bu makale, konuyla ilgili teorik yaklaşımları ele almakta ve her bir yaklaşımı derinlemesine analiz yöntemiyle Türkiye özelinde değerlendirmektedir. Konu üzerinde çalışan pek çok uzman, ülkeler arası panel veri kullanan çalışmalara yönelmektedir. Bu yaklaşımlar, dünyadaki genel eğilimleri görmemiz açısından çok faydalı olsa da her bir ülkenin içinden geçtiği özel kurumlar-iktisadi büyüme deneyimlerine ışık tutamamaktadır (Ross & Renelt, 1992; West vd., 2003). Bu makale, Türkiye örneğinde kurumsal ve iktisadi gelişmenin hem tarihsel hem ekonometrik analizine yer vererek hâlihazırda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye’deki siyasi ve iktisadi kurumların evrimi ve bunun makroekonomik performansa etkisi konusunda değerli çalışmalar yer alsa da (Örneğin bkz. Altuğ vd., 2008; Hisamoğlu, 2014), iktisadi gelişmişliğe kurumsalcı yaklaşımlar konusunda hâlen eksiklikler bulunmaktadır. Bu makale, literatürdeki bu boşluğu ekonometrik ve tarihsel analiz yöntemlerini birleştirerek doldurmayı amaçlamaktadır.

Makalenin genel yapısı şöyledir: İlk kısımda, kurumlar-iktisadi gelişme literatürü, Büyük Geçiş (*Grand Transition-GT*), modernleşme ve Kurumların Önceliği (*Primacy of Institutions-PoI*) genel başlıkları altında değerlendirilecektir. Kurumlar ve iktisadi gelişme arasındaki nedenselliğin yönüyle ilgili literatürdeki muğlaklık vurgulanacak, aynı zamanda parametre heterojenliği gibi ampirik problemlere vurgu yapılacaktır. Takip eden bölümde son-Osmanlı, erken-Cumhuriyet dönemlerinden başlayarak Türkiye’de kurumsal ve iktisadi kalkınmanın tarihsel kökenleri incelenecektir. Tarihsel analizin ortaya koyduğu genel çerçeve daha sonra ekonometrik yöntemlerle test edilecektir. Yaptığımız kapsamlı literatür taraması ışığında, bu çalışmanın Türkiye örneğinde siyasi-iktisadi kurumlar ve iktisadi gelişme arasında hem tarihsel hem ekonometrik analizleri aynı potada eriterek ilgili literatüre katkı yapacağını söyleyebiliriz.

2. Literatür Taraması

Makalemizde kurumlarla ilgili Douglass North’un tanımını benimsemekteyiz. Buna göre, kurumlar, “siyasi, iktisadi ve sosyal etkileşimleri yapılandıran insanlarca tasarlanmış kurallar bütünüdür” (North, 1991: 97). Kurumlar, gayriresmî olabildiği gibi (tabular, adetler,

görenekler, görgü kuralları), resmî de olabilirler (anayasalar, yasalar, mülkiyet hakları)¹. Literatürde genel kabul gören tanımıyla iktisadi gelişme ise, alım gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen reel gelirin zaman içinde yükselmesiyle anlaşılabilir.

Pek çok uzman, kurumlar ve iktisadi gelişme üzerine çalışmalar yapmıştır. Kuznets (1968) çizgisinde bir yol izleyen uzmanlar, ekonomik gelişmenin kurumsal kalkınmaya neden olduğunu öne sürmektedir. “Büyük Geçiş” (*Grand Transition-GT*) argümanının altında değerlendirilebilecek bu uzmanlara göre, iktisadi gelişme, demografi, şehirleşme ve endüstriyel yapı gibi pek çok sosyoekonomik değişkeni etkileyerek kurumlarda pozitif manada sıçramalara neden olmaktadır (Paldam & Gundlach, 2008). Bu argümana göre, artan üretim toplumdaki iş bölümünü daha karmaşık hale getirmekte, bu da fiziksel ve insani faktör birikimini artırmaktadır. Sermaye ve insani kaynaklara olan talep arttıkça, tüm seviyelerde yatırım ve eğitim seviyesi artmakta, bu da daha fazla ticaret hacmi ve açıklığının önünü açmaktadır. Yükselen üretimle beraber birim zamana düşen işlem ve alışveriş artmakta, bu işlemlerin yükselen zaman fırsat maliyeti siyasi yönetimleri daha etkin, daha açık olmaya ve daha az yozlaşmaya itmektedir. Bu da kurumsal gelişmeyi beraberinde getirmektedir (Paldam & Gundlach, 2008: 68).

Buna benzer bir yaklaşım benimseyen “modernleşme hipotezi” (Lipset, 1959) savunucuları ise iktisadi gelişmenin demokratik kurumlar için bir ön koşul olduğunu öne sürmektedir (Barro, 1999; Boix, 2011; Boix vd., 2003). Bu uzmanlara göre demokrasi, iktisadi kalkınmışlık, eğitim ve endüstrileşme gibi “sosyal öncülleri” olmadan var olamaz. Lipset’e göre, iktisadi gelişmenin artması ve toplum tabanına yayılması orta sınıfların büyüdüğü bir yapıya neden olmakta, bu da toplumdaki sınıfsal çatışmaları azaltmakta ve demokratik sistemlere yol vermektedir. Endüstrileşme ve şehirleşme, kırdan kente göçle insanların yeni fikirlere maruz kalmalarını sağlamakta, bu da eşitlik ve demokrasi taleplerinin artmasını beraberinde getirmektedir. Eğitim ise farklı görüşlere açık ve müsahahalı olmanın önünü açarak demokratik idealleri beslemektedir. Lipset’e göre bu “sosyal öncüller” olmadan demokrasinin gelişmesi ve yaşaması söz konusu değildir (Lipset, 1959).

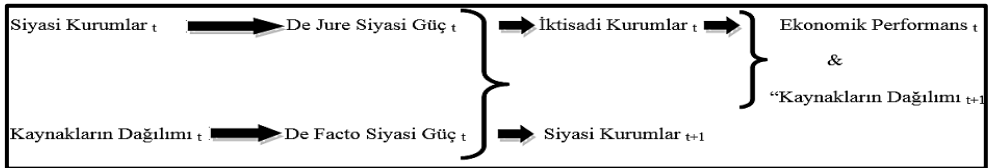
Başka uzmanlarsa, nedenselliği tersine çevirmekte ve kurumların iktisadi gelişme üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu uzmanlardan bazıları, düşük gelir gruplarından gelecek gelirin tekrardan dağıtımına yönelik baskıları artıracağı ve yatırım için kapital birikimindeki gerekli olan fazlayı azaltacağını öne sürerek siyasi kurumlardaki iyileşmelerin

¹ *Yeni Kurumsalcı İktisat yazınında en kabul gören tanımlama makalemizde de kullanılan Douglass North'un ki olmakla beraber, bu yazında konuyla ilgili pek çok değerli ve öncü çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan en başlıcalarından ikisinde, Ronald Coase kurumları bir ülkedeki iktisadi ve siyasi kurumların performansını belirleyen hukuksal, siyasi, sosyal, eğitimsel ve kültürel sistemler bütünü olduğunu belirtmekteyken (Coase, 1998: 73), Oliver Williamson ise kurumları gayriresmî, resmî, yönetimsel ve kaynaksal olarak 4 seviyede ele almakta ve tüm bu seviyelerin birbiriyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır (Williamson, 2000: 597). Bu iki yaklaşım ve tanımlama belli farklılıklar gösterse de North'un makalemizde kullandığımız tanımına hem atıfta bulunmakta, hem de bu tanıma oldukça yakınsamaktadır.*

iktisadi gelişmelere ket vuracağını iddia etmektedir (Krueger, 1974; Olson, 1982). Diğer yandan, bazı araştırmacılar kurumların iktisadi gelişme üzerinde nedensel bir etkiye sahip olmadığını öne sürer (Heo & Tan, 2001). Son olarak, bazı uzmanlar ise “Kurumların Önceliği” (*Primacy of Institutions-Pol*) tezine vurgu yapıp, kurumların kalitesinin artmasının makroekonomik performansı olumlu etkileyeceğini iddia etmektedir (Bueno de Mesquita vd., 2001). Örneğin, Rodrik bir çalışmada katılımcı siyasi rejimlerin, yerel şartlara daha uyumlu, etkin kurumlara önyak olup daha yüksek iktisadi gelişmeyi sağladığını iddia etmektedir (Rodrik, 2007). Benzer bir yaklaşımla, Henisz (2004) denge-denetim sistemlerinde bozulmaların iktidarların güvenilirliğini sarstığını vurgular. Daley vd. (2007)’ne göre ise bu güven azalması, vatandaşların yatırım ve diğer ekonomik kararlardan çekince duymasına neden olmakta, bu da makroekonomik performansı olumsuz etkilemektedir.

Siyasal ve iktisadi kurumlar ve ekonomik gelişme arasındaki nedensellik yönü görüldüğü üzere literatürde mutabakata varılmış bir konumda değildir. Büyük Geçiş ve Modernleşme uzmanları iktisadi gelişmenin kurumların kalitesini etkileyeceğini iddia ederken, Kurumların Önceliği’ni savunan araştırmacılar siyasi ve iktisadi kurumların ekonomik kalkınmada etkili olacağını söylemektedir. Bu belirsizlik bağlamında, kurumları ya da iktisadi gelişmeyi bağımlı değişken alacak basit En-Küçük-Kareler (*Ordinary Least Squares*) yöntemleri bize yalnızca bu iki kavram arasındaki korelasyonu gösterecek, nedensellik yönünü bulmamıza ise yardımcı olamayacaktır. Buna çare olarak, Ampirik Analiz kısmında detaylandıracağımız üzere biz bu çalışmada İki-Aşamalı-En-Küçük-Kareler (*Two-Stage Least Squares*) yöntemini benimseyeceğiz. Bu yöntemi desteklemek üzere de “Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi”ni kullanacağız (Acemoğlu vd., 2005). Şekil 1’de özetlenen bu hipoteze göre, siyasi kurumlar iktisadi kurumları destekleyen alt kurumsal yapıyı oluşturmakta, bu da iktisadi gelişme seviyesini belirlemektedir. Bir başka deyişle, siyasi kurumların ekonomik gelişme üzerindeki etkisi iktisadi kurumlar vasıtasıyla olmaktadır. Siyasi kurumlar ülke içindeki siyasi yönetimin belirlenmesini sağlamaktadır. Yönetimi elinde bulunduran siyasi güçler de iktisadi kurumları etkilemekte ve bir sonraki dönem için kaynakların dağılımını yönlendirmektedir. Dolayısıyla hem ekonomik performans, hem de kaynakların dağılımı iktisadi kurumlar vasıtasıyla siyasi kurumlardan etkilenmektedir.

Şekil: 1 Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi

Kaynak: (Acemoğlu vd., 2005: 392).

Makalemizde, siyasi kurumların kalitesini araç değişken, iktisadi kurumları bağımsız değişken, ekonomik büyüme seviyesini de bağımlı değişken olarak ele alacağız. Bu yöntem,

açıkladığımız “Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi”yle örtüşmektedir. Siyasi kurumlar, Eicher ve Leukert (2009)’in belirttiği üzere daha uzun vadede değişime uğraması ve iktisadi gelişmeye birebir doğrudan etkisinin sınırlı seviyede olması nedeniyle ekonometrik araç değişken olarak başarılı bulunmaktadır. Gerring vd. (2005) çalışmasında da vurgulandığı üzere, siyasi kurumların etkisi uzun vadede değerlendirilmelidir zira bu kurumlardaki değişimler ancak belli zaman dilimlerinde etkisini göstermektedir.

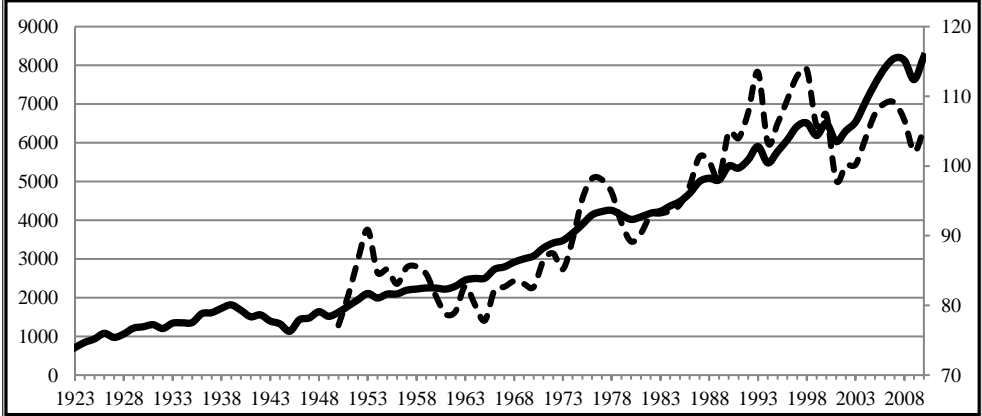
Kurumların iktisadi gelişmeyle arasındaki bağı inceleyen pek çok panel veri seti çalışmasında “parametre heterojenliği” problemi görülmektedir. Parametre heterojenliği kavramı, belirlenmiş kurumların çalışmaya dâhil edilen ülkelerdeki etkilerinin aynı ölçüde olmadığına vurgu yapmaktadır (Heo & Tan, 2001). Bazı araştırmacıların belirttiği üzere, kurumlar-iktisadi gelişme çalışmalarında ülkelere ve bölgelere özgü etkiler bulunmaktadır (Doucouliagos & Ulubaşoğlu, 2008; Eicher & Leukert, 2009). Booth vd. (1997) gibi istisnalar dışında pek az çalışma kurumlar-iktisadi kalkınma eksenini ülke ölçeğinde çalışmaktadır. Ayrıca, Boening vd. (2012)’nin altını çizdiği üzere “yalnızca ekonometrik modeller kullanılarak kurumların iktisadi kalkınmayla ilişkisini açıklamak mümkün değildir”. Bu yüzden, ülkelere özgü derinlemesine tarihsel incelemeler ekonometrik analizleri tamamlayacak şekilde bu tür çalışmalara dâhil edilmelidir. Bu makale de bu amaçla Türkiye özelinde ekonometrik ve tarihsel analizleri bir araya getirerek mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İlkın, kurumlar-iktisadi gelişme üzerine Türkiye’nin kısa bir tarihsel değerlendirmesi yapılacak, sonrasında literatür taramasında açıklanan değişik teorik yaklaşımlar Türkiye özelinde ekonometrik olarak test edilecektir.

3. Türkiye’deki Kurumsal ve İktisadi Gelişimin Tarihsel Kökenleri

Bir ülkenin sosyo-politik ve iktisadi gelişimindeki tarihsel yörüngeyi dikkate almadan yapılacak bir iktisadi büyüme ve kurumlar arasındaki ilişki analizi eksik olacaktır. Bu konuyu ele almak için, bu bölüm Türkiye’deki kurumsal ve iktisadi gelişimin tarihsel kökenlerini Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet’in ilk zamanlarına denk gelen 1900’lerin başından başlayarak tartışmaktadır. Tabi ki bu kısıtlı alanda Türkiye’nin iktisadi ve siyasi tarihinin tüm yönlerini işlememiz mümkün değildir. Amacımız, makalenin genel teorik çerçevesi ışığında Türkiye iktisadi ve siyasi tarihinin ilgili noktalarına kısaca göz atmak ve bu sayede çalışmanın ekonometrik yanının yanı sıra tarihsel olarak daha ayakları yere sağlam basar hale getirmektir.

Genel resme bakmak için, aşağıdaki Şekil 2 Türkiye’de kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)’nin 1923’ten itibaren gidişatını ve 1950’den itibaren de dünya ortalamalarıyla karşılaştırmasını göstermektedir. Yurtiçi ve uluslararası krizlerden etkilenen yıllar dışında, Türkiye kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla’da 1923’ten beri düzenli bir büyüme kaydetmiştir. Türkiye’nin kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası dünya ortalamasının yüzdesi olarak 1950’lerdeki %80’lerden %100’leri geçen seviyelere yükselmiştir. 2000’li yılların başında yükselişe geçen bu değer, 2000’li yılların ortasından itibaren ise bir düşüşe geçmiştir. 2010 yılı verilerine göre, Türkiye’nin kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsılası dünya ortalamasının yaklaşık %105’ine denk gelmektedir.

Şekil: 2
Türkiye’de Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (1923-2010)

Kaynak: Bolt & van Zanden (2013). Kesintisiz çizgi kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsılayı (1990 yılı satın alma gücü paritesine göre uluslararası dolar cinsinden), kesikli çizgi de dünya ortalamasının yüzdesi olarak Türkiye'deki kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsılayı göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde değişen iktisadi ve siyasal koşullara uyum sağlamak için, imparatorluk seçici kurumsal değişim yöntemiyle, yönetim, eğitim, hukuk ve adalet, iktisadi, mali ve parasal konularda dikkate değer çabalar sarfetmiştir. Bu çabalara rağmen Osmanlı Devleti, sanayileşen Batı ülkeleri ve kendileri arasında açılan gelir farklılıklarıyla başa çıkamamıştır. Özellikle Batı'da Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan daha verimli ve etkili üretim biçimleri ve askeri teknolojiler karşısında Osmanlı merkez bürokrasisi sadece var olan düzeni korumaya yönelik uygulamaları benimsemiş, bu da Osmanlı İmparatorluğu'nu küresel iktisadi ve siyasi alanlarda merkezi bir ülke olmaktan çıkarıp bir çevre ülkeye dönüştürmüştür (Pamuk, 2009). Uluslararası ticaret (kapitülasyonlar) ve yargı alanında (ayrı, bağımsız mahkemeler şeklinde) Avrupalılar'a tanınan ayrıcalıklar ve zayıflayan yerel iktisadi aktörlerin sert uluslararası rekabete maruz kalması, Birinci Dünya Savaşı öncesi son Osmanlı döneminde kişi başına düşen gelirin yıllık %1'lerin altında büyümesine yol açmıştır (Pamuk, 2010).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde (1920'ler ve 1930'lar), siyasi, sosyal ve iktisadi yaşamı yeniden düzenleyen büyük reformlar yapılmıştır. Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, yargı ve ticaret alanında İslam hukukunun Batı'daki emsalleriyle değiştirilmesi, kadınlara oy hakkı ve eşit yasal haklar tanınması, kapitülasyonların kaldırılmasıyla devlet kontrollü şirketlerin ortaya çıkmasıyla karma ulusal ekonominin yaratılması ve yerel sanayilerin teşviki toplumun politik ve sosyo-ekonomik bünyesinde köklü değişikliklere neden olmuştur. Şekil 2'ye göre kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla 1930'larda 1000 dolar seviyesinden 2000 dolara yaklaşmıştır. Öte yandan, yeni kurulan Cumhuriyet, savaş öncesine kıyasla nüfus (%23,5) ve kişi başına düşen gelirden (%40) büyük düşüşe neden olan savaş zamanının ekonomik ve insani maliyetleri, Osmanlı'dan kalan dış borçlar ve ulusal ekonominin kurulmasına katkı yapacak burjuva sınıfının eksikliği gibi aşması gereken ciddi iktisadi engellerle karşılaşmıştır (Altuğ vd.,

2008). Bütün bu zorluklara ve 1929 Büyük Buhranı'nın kötü etkilerine rağmen, Türkiye 1920'lerin sonuna doğru Birinci Dünya Savaşı öncesi kişi başına düşen gelir seviyelerine ulaşmayı başarmış ve 1930'larda yıllık %3'lük kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla büyümelerini gerçekleştirmiştir (Pamuk, 2010).

İçeride dönük sanayileşme aracılığıyla devletçi ve korumacı politikaların uygulanması ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin liderliğindeki tek parti rejimi 1950'lerin başına kadar devam etmiştir (Boratav, 2014). 1950'ler Türk ekonomisi ve siyasetinde yeni bir sayfa açmış, siyasi kanatta, çok partili rejime geçiş, muhafazakâr Müslümanların, toprak sahiplerinin, küçük esnafın ve bölgesel seçkinlerin çıkarlarını savunan Demokrat Parti (DP)'yi yönetime getirmiştir (Mardin, 1973). İktisadi kanatta ise, Türkiye Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD)'ye üye olmuş ve Marshall Planı (1948) himayesinde daha liberal ekonomi politikaları uygulayıp askeri ve ekonomik yardım olarak, özel sektör aracılığıyla ithal ikameci sanayileşme politikalarına yönelmiştir. Ortalama Gayri Safi Milli Hâsıla büyüme oranları 1948-1953 dönemi için %7,9, 1953-1958 dönemi için de %4 olarak tahmin edilmektedir (Boratav 2014; Pamuk, 2010). Şekil 2'de görüleceği üzere, İkinci Dünya savaşı sonunda 1300 dolar civarında seyreden kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla, 1960 yılında 2250 dolara ulaşmıştır.

Türkiye siyasi tarihi boyunca askeri müdahaleler ve darbeler nedeniyle demokrasi alanında gerilemeler yaşamış ve siyasette askeri vesayete maruz kalmıştır (Altuğ vd., 2008; Haggard & Kaufman, 1997). 27 Mayıs 1960'ta yapılan ilk askeri darbe seçimle yönetime gelen Demokrat Parti hükümetini indirip, 1961 yılına kadar askeri rejimi devam ettirmiştir. 1961'deki demokrasiye geçiş siyasi alanda büyük kurumsal değişiklikler içermiştir. 1961 yılındaki değişikliklerle seçim sisteminde çoğunluk seçim sisteminden nispi temsil sistemine geçilmesi, 1940'ların ve 1950'lerin iki partili sisteminden 1960'lar ve 1970'ler itibarıyla çok partili sisteme geçmesine sebep olmuştur. 1970'ler (özellikle 1970'lerin sonları) Türkiye için 1971'de başlayan askeri etkiler ve siyasi şiddeti takip eden bir istikrarsızlığın hâkim olduğu zaman dilimleri olarak öne çıkmaktadır (Krueger & Aktan, 1992). İktisadi kanatta, 1960'lar ve 1970'lerde, Türkiye (özellikle metal, kimya ve inşaat sanayilerinde) “içeride dönük, dışa bağlı kalkınma” politikaları uygulamıştır. Bu politikalar kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla'da 1963-1977 yılları arasında yıllık %4,3'lük büyüme oranlarına ulaşılmasını sağlamıştır (Boratav 2014; Pamuk, 2010).

Askeri yönetim, 1980 darbesiyle yönetimi tekrar ele alarak meclisteki partileri kapatıp, siyasi parti liderlerini cezaevlerine göndermiştir. Askeri rejim, 1983 yılının Kasım ayında yapılan seçimleri Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP)'ın kazanmasıyla nispeten barışçıl bir geçişle sona ermiştir (Haggard & Kaufman, 1997). 1983'teki demokrasiye geçiş, beraberinde Türkiye'ye büyük iktisadi değişiklikler getirmiştir. 1970'lerin ithal ikameci sanayileşme politikalarının bu dönemde sonunda ülkeye önemli maliyetler getirdiği ortaya çıkmıştır. İthal ikameci sanayileşme politikaları, devletin sabit kur rejimi yürütmesiyle birlikte Türkiye'nin döviz rezervlerinin tükenmesine, ara mali ve hammadde pazarlarında darlıklara ve çok yüksek enflasyon oranlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Krueger & Aktan 1992: 20-21; 29). Türkiye, dünya mal ve finans

piyasalarıyla bütünleşme sürecini 1980’lerde başlatmıştır. 1980’ler öncesinde “aşırı düzenlenmiş ve hayli içe yönelmiş bir ekonomi” (Öniş, 1998) olan Türkiye, özellikle ticaret ve sermaye hesabı serbestleşmeleriyle, dünya piyasalarında çok daha aktif hale gelmiştir (Öniş, 2004). Washington Mutabakatı’nın en parlak dönemi olan 1980’lerde, Türkiye ihracata dönük bir ekonomi olmaya başlamış (Öniş, 2004: 129), 1980 yılında 4000 dolar olan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla, 1993 yılında 6000 dolara yaklaşmıştır (bkz. Şekil 2).

Baskın parti olan ANAP önderliğindeki 1980’lerin çok partili sisteminin kendine has iyi ve kötü yanları vardır. Önemli iktisadi politikaları başlatarak bir yandan Türkiye’nin dünya piyasalarına uyumunu sağlayan ANAP, diğer yandan parti ve Özal’ın mirası olan “kanunlara zayıf bağlılık” nedeniyle artan ekonomik ve siyasi yolsuzlukların önünü sonraki yıllar için de açmış oldu (Öniş, 2004; Sayarı, 2002). Bu durum 1990’ların kırılğan koalisyon hükümetleri zamanına da yansımıştır. Genişleyen yolsuzluk skandalları, ekonomi yönetimindeki yanlışlar, seçmenin 1990’lardaki siyasi partilere karşı artan hayal kırıklıkları ve 2000’lerin başındaki finansal krizin ciddi etkileri seçmenlerin siyasi parti tercihlerinde ciddi değişiklikler yaratmıştır (Çarkoğlu & Hinich, 2006). Şekil 2’ye göre Türkiye ekonomik büyüme trendini devam ettirse de finansal krizlerin etkilerini de derinden hissetmiştir. 1993 yılında 6000 doları bulan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla rakamları 2003 yılında kriz etkisiyle aynı seviyeye gerilemiştir (bkz. Şekil 2).

2002’deki genel seçimin merkez sağ partilerini siyasi hayattan silip, yeni kurulan muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AKP) yönetime getirmesinin kritik bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Art arda kazanılan genel ve yerel seçimler sonrası, bugün itibarıyla AKP Türk siyasetinde hegemonyal bir siyasi parti olarak yer almaktadır. Müftüler-Baç ve Keyman (2012: 86) tarafından da dile getirildiği gibi “AKP siyasi piramidin en üstünde yer aldığını ve rakiplerinin onu oradan kaldırmak için gerçekçi yollar bulmak zorunda olduğunu ortaya koymuştur”. AKP yönetiminin ilk yıllarında özellikle bankacılık sektöründe yönetimi güçlendiren, Bağımsız Düzenleyici Kurumların yaygınlaştırılması gibi, düzenleyici reformlar uygulanmıştır (Bakır & Öniş, 2010). 2004 yılında 7000 doları bulan kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsıla rakamları 2013 yılında 8000 dolar seviyesine yükselmiştir (bkz. Şekil 2). Altuğ vd. (2008: 418)’in önerdiği gibi “bu yıllarda IMF ve AB (Avrupa Birliği)’nin ikiz çıpaları, siyasi ve iktisadi kurumsal ortamın gelişmesinde kayda değer ilerlemeler olmasına yardımcı olmuştur” (Ek analiz için bkz. Hisamoğlu, 2014).

İktidarının ilk yıllarındaki olumlu adımlara karşın, son yıllarda AKP yönetimi altında politik ve iktisadi kurumların kalitesinde önemli ölçüde gerilemeler gözlemlenmektedir. Siyasi alanda, AKP otoriter eğilimler göstermeye ve uygulamaya başlamıştır. AKP’nin güçler ayrılığı ve denetim ve denge mekanizmalarına müdahaleleri, medya ve akademik toplum üzerindeki artan baskıları, demokrasi, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve akademik özgürlükler hakkında ciddi endişeler oluşturmaktadır (Reporters Without Borders, 2016). Freedom House kuruluşunun en güncel raporuna göre Türkiye “yarı özgür” statüsünden “özgür olmayan” statüsüne gerilemiştir; Reporters Without Borders’ın son sıralamasında Türkiye 180 ülke içinde 151. sırada bulunmakta; World Justice Project’in “Hukukun

Üstünlüğü Endeksi”nde 102 ülke içinde 80. sırada yer almaktadır. (Freedom House, 2018; World Justice Project, 2015).

AKP’yi bu bağlamda “dönüm noktası”nda gören Özbudun (2014) Türkiye’deki mevcut yönetimi “daha çok İslami karakteriyle dikkat çeken seçimlere dayalı bir otoriterlik” olarak tanımlamaktadır. İktisadi alanda, aralarında kabine üyeleri ve akrabaları, büyük devlet bankalarından birinin genel müdürü, çeşitli bürokratlar ve iş adamlarının da bulunduğu bir gruba karşı yapılan büyük yolsuzluk suçlamaları, Özbudun (2014: 4-5)’un deyiimiyle, “eşi benzeri görülmemiş çaptaki [bu] iddialar ve hükümetin onları kapatma çabaları Türkiye’nin zaten kırılğan olan demokrasisinin meşruiyetini ciddi biçimde sarsmıştır”. Bütün bunlara ek olarak, Türkiye’nin uluslararası sermaye hareketlerine ve enerji ithalatına olan bağımlılığı, devamlı verilen cari açıklar ve bankacılık sektörünün süregelen sorunları gibi çare bulunamayan iktisadi problemler AKP’nin ekonomi yönetimi üzerine ciddi kuşku uyandırmaktadır (Bakır & Öniş 2010; Boratav, 2010; Çınar & Köse, 2015).

Tüm bu güncel gelişmeler, Şekil 2’de görüleceği üzere, Türkiye’nin bilhassa 2010’lu yılların başında ekonomisinin duraksadığı ve hatta kişi başına düşen gayri safi milli gelirin dünya ortalamasıyla kıyasında düşüşe geçtiği bir döneme girmesine neden olmuştur. Dünya Bankası (2014) sınıflandırmalarına göre, Türkiye yüksek orta gelirli ekonomiler arasında yer almaktadır. Yüksek-gelirli ekonomiler ve yüksek-orta-gelirli ekonomileri ayıran eşik 12736 dolarlık kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsiladır. Türkiye ekonomisi son yıllarda bu eşğin altında seyretmiş ve kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hâsilası 10000 dolar civarında kalmıştır. Uzmanlar Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu bir “orta gelir tuzağı” (Eğilmez, 2012; Felipe, 2012) olarak adlandırmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümü, bu sorunla ilgili ve daha genelde Türkiye’deki siyasi ve iktisadi kurumların iktisadi gelişmeyi nasıl etkilediğine dair analizler sunacaktır.

4. Ampirik Analiz

Çalışmamızın bu kısmında siyasi ve iktisadi kurumların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği üzerine Türkiye özelinde 1961-2013 dönemini kapsayan ampirik testler yapmaktayız. Çalışmadaki bağımlı değişken, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi gelirin logaritması olacaktır (Sabit-2005 ABD Doları kullanılarak). Literatürdeki çalışmalar, bu tür değişkenlerde görülen kısa dönemli dalgalanmalara karşı 5- ve 10-yıllık ortalamaları kullanmaktadır. Biz bu yöntemin mantığını benimsemekteyiz. Ancak, bu çalışma gibi tek-ülke analizli araştırmalarda uzun dönemli ortalamaların kullanılması gözlem sayısını önemli ölçüde düşürecektir. Uzun vadeli ortalamalar alma mantığını hala koruyarak gözlem sayısının düşmemesi için biz çalışmamızda 5- ve 10- yıllık “taşınan ortalama”lar (*moving averages*) kullanacağız (kısaca GDP_pc5 ve GDP_pc10). Örnek vermek gerekirse, 2005 yılına dair 5-yıllık taşınan ortalama önceki dört yıl ile 2005 yılına ait verinin ortalamasından bulunacaktır; aynı mantıkla 2005 yılına dair 10-yıllık taşınan ortalamaysa önceki dokuz yıl ve 2005 verisinin ortalamasından hesaplanacaktır. Bu sayede hem keskin yıllık dalgalanmaların ekonometrik analizleri gölgelemesinin önüne geçilecek, hem de gözlem sayısından feragat edilmeyecektir.

Bu makalenin ana gayesi, Türkiye özelinde kurumların makroekonomik performansa etkisini gün yüzüne çıkarmaktır. Daha önce açıklanmış “Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi” ışığında, temel bağımsız değişkenimiz iktisadi kurumların kalitesiyle ilgili olacaktır. Bunun için çalışmamızda Fraser Enstitüsü’nün yıllık olarak yayınladığı “Dünya’da İktisadi Özgürlük Endeksi”ni (*Economic Freedom of the World*) kullanacağız. Kurumların kalitesini ölçmekte kullanılan “Yolsuzluk Algısı Endeksi” (*Corruption Perception Index*), “Kurumsal Kalite Veriseti” (*Institutional Quality Dataset*) vb. veriler ancak 1990’lı yıllara kadar geri gitmekte olup gözlem sayısını yetersiz seviyelere düşürmektedir. İktisadi özgürlük endeksi, mülkiyet haklarının ülkelerce ne denli korunduğunu ve bireylerin gönüllü olarak iktisadi işlemlere girip girmediğini ölçmektedir. Endeks, 5 alt başlığın ortalamasını göz önünde bulundurmaktadır. Bu başlıklar: devletin tüm ekonomideki dahli ve büyüklüğü; yasal yapı ve mülkiyet haklarının güvenliği; paraya ulaşım kolaylığı; uluslararası ticaret yapma özgürlüğü; kredi, işgücü ve iş çevrelerine ait yasal düzenlemelerdir. Aghion vd. (2008)’ne göre, iktisadi özgürlük yaratıcılıkla doğrudan ilintilidir. Bu da makroekonomik performansı doğrudan etkilemektedir. Piyasaların serbestliği ve mülkiyet haklarının korunması yüksek kaliteli bir iktisadi kurumsallaşmanın ve bu sayede iktisadi gelişmenin olmazsa olmazıdır (Acemoğlu vd., 2005; Eicher vd., 2006).

Kontrol Değişkenlerinin Dâhil Edilmesi: Önemli Ölçüde Çoklu Eşdoğrusallık Sorununun Ortaya Çıkması

İktisadi gelişmeyle ilgili derinlemesine bir literatür taraması yapıldığında pek çok kontrol değişkeninin ekonometrik modellemelere dâhil edildiğini görmekteyiz. Bu konuda en yaygın kullanılan kontrol değişkenleri, eğitim (Barro, 1996; Baldwin & Borelli, 2008), ticaretin dış dünyaya açıklığı (Edwards, 1993; Bowdler & Nunziata, 2006), demografi (Bloom vd., 2008; Clark & Cummins, 2009) ve ortalama beklenen ömür, yenidoğan ölümleri ve doğurganlık gibi sağlık göstergeleridir (Ahituv, 2001; Barro, 1996; Barro & Becker, 1989). Bu çalışmalarda belirtildiği üzere, artan eğitimin, ticaretin, şehirleşmenin ve beklenen ömür süresinin iktisadi gelişmeyle pozitif korelasyonlu olması beklenirken, yenidoğan ölümleri ve doğurganlık negatif korelasyonludur. 1961-2013 yılları için Türkiye özelinde bu değişkenlerin makroekonomik performansla birebirde ilişkileri Tablo 1’de gösterilmiş, literatürdeki genel beklentilerin Türkiye örneğinde de ortaya çıktığı gözlenmiştir.

Tablo 1’de görüleceği üzere birebir regresyonlarda test edilen tüm kontrol değişkenleri çok büyük oranda istatistiksel olarak öneme sahiptir. Beklendiği üzere, eğitim, ticaret açıklığı, şehirleşme ve beklenen ömür iktisadi gelişmeyle pozitif korelasyona sahipken, diğer yandan yenidoğan ölümleri, doğurganlık makroekonomik performansla negatif ilintilidir. Öte yandan, daha dikkatli gözler önemli bir potansiyel problemin farkına varacaktır. Bu da bahsi edilen kontrol değişkenlerinin tümünün ekonometrik modele dahil edilmesiyle ortaya çıkacak, bağımsız değişkenler arası yüksek korelasyondan kaynaklı çoklu eşdoğrusallık sorunudur. Bu problemin olma ihtimalini kontrol etmek için Tablo 2’de gösterildiği üzere bağımsız değişkenlerin korelasyon matrisi çıkarılmıştır.

Tablo 1
Kontrol Değişkenlerinin İktisadi Büyüme Değişkenleriyle Birebir Regresyonları- Türkiye-1961-2013

Değişken	Bağımlı Değişken: GDP_pc5			Bağımlı Değişken: GDP_pc10		
	Katsayı	Adj. R ²	N	Katsayı	Adj. R ²	N
Ticaretin Açıklığı (İhracat ve İthalatın Toplamının GSYH'ye %'si)	0,020*** (0,001)	0,87	53	0,018*** (0,001)	0,88	53
Ortalama Eğitim Alma Süresi	0,163*** (0,004)	0,97	44	0,163*** (0,004)	0,96	44
Şehirleşme	0,026*** (0,001)	0,96	53	0,024*** (0,001)	0,95	53
Beklenen Ömür	0,039*** (0,001)	0,98	52	0,036*** (0,001)	0,98	52
Yenidoğan Ölümleri	-0,0048*** (0,0001)	0,95	53	-0,0045*** (0,0001)	0,93	53
Doğurganlık	-0,237*** (0,007)	0,95	52	-0,220*** (0,007)	0,94	52
Trend	0,023 (0,0003)	0,99	53	0,021 (0,0002)	0,99	53

* $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Parantez içerisinde gösterilen değerler standart sapmalardır. Kaynaklar: Dünya Bankası (2014); Barro ve Lee (2010).

Tablo 2
Ana Bağımsız Değişken ve Önerilen Kontrol Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Matrisi

	İktisadi Özgürlük	Ticaretin Açıklığı	Eğitim	Şehirleşme	Beklenen Ömür	Yenidoğan Ölümleri	Doğurganlık	Trend
İktisadi Özgürlük	1,00							
Ticaretin Açıklığı	0,935	1,00						
Eğitim	0,974	0,934	1,00					
Şehirleşme	0,963	0,951	0,975	1,00				
Beklenen Ömür	0,965	0,946	0,979	0,988	1,00			
Yenidoğan Ölümleri	-0,936	-0,943	-0,957	-0,990	-0,988	1,00		
Doğurganlık	-0,931	-0,940	-0,953	-0,990	-0,983	0,999	1,00	
Trend	0,975	0,942	0,986	0,984	0,997	-0,977	-0,971	1,00

Kaynaklar: Frasier Institute (2014), Dünya Bankası (2014), Barro ve Lee (2010).

Tablo 2'de açıkça görüleceği üzere, iktisadi kurumların kalitesini ölçen ve ana bağımsız değişken olan iktisadi özgürlük değişkeni önerilen bütün kontrol değişkenleriyle çok yüksek oranda korelasyona sahiptir. En düşük korelasyon seviyesine sahip iktisadi özgürlük ve doğurganlık ikilisi bile -0,931 seviyesinde çok yüksek seviyeli bir korelasyonu ortaya koymaktadır. Tüm bu bulgular çoklu eşdoğrusallık sorununun potansiyelin ötesinde bir gerçekliğe sahip olduğu imajını çizmekte, bu da daha ileri ölçüde ekonometrik testleri gerekli kılmaktadır. Bu yüzden, çoklu eşdoğrusallıkla ilgili ekonometrik olarak gerekli testler yapılmış ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3
Çoklu Eşdoğrusallık Testleri: Varyans Enflasyon Faktörleri (VIF) ve Tolerans Sayıları

	Varyans Enflasyon Faktörü	Tolerans
İktisadi Özgürlük	43,51	0,023
Ticaretin Açıklığı	15,05	0,066
Eğitim	72,76	0,014
Şehirleşme	573,14	0,002
Beklenen Ömür	2303,46	0,0004
Yenidoğan Ölümleri	5440,94	0,0002
Doğurganlık	5681,54	0,0002
Trend	2015,16	0,0005

Kaynaklar: Frasier Institute (2014), Dünya Bankası (2014), Barro ve Lee (2010).

Tablo 3'te gözlemlenen çok yüksek seviyedeki Varyans Enflasyon Faktörü (*Variance Inflation Factors-VIF*) ve çok düşük seviyedeki toleranslar çok önemli ölçüde çoklu eşdoğrusallık problemi olduğunu altını çizmektedir. Bu testler, ana bağımsız değişken olan iktisadi özgürlük ve önerilen kontrol değişkenleri arasında yapılmıştır. Dolayısıyla, önerilen tüm kontrol değişkenlerinin aynı anda ekonometrik modele dâhil edildiği durumlarda çok ciddi çoklu eşdoğrusallık problemiyle karşılaşılacaktır. Böyle bir problem de parametre varyansını yükseltecek, bağımsız değişkenlerin istatistiksel önemlerinde ve olması gereken yönde etkilerde sapmalara neden olacaktır (Greene, 1993). Bu yüzden, biz de ilerleyen ekonometrik testlerde en küçük kareler yöntemine bağlı çoklu regresyon modelleri yerine araç değişken kullanan modellerle veri analizini yapacağız.

Ampirik analizde kullanacağımız veriler zaman serileri olduğundan alınacak sonuçların güvenilirliği değişkenlerin durağanlığına (*stationarity*) bağlı olacaktır. Zaman serilerindeki durağan-dışılık klasik regresyon varsayımlarına uymadığından, elde edilecek parametre tahminleri yanlı olacak ve test istatistikleri güvenilirliğini yitirecektir. Bu nedenle analizlerimizde kullandığımız değişkenlerin durağanlığı (Genişletilmiş) Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleriyle kontrol edilmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre çalışmamızda kullanılan zaman serileri en az %10 anlamlılık düzeyinde durağandır. Dolayısıyla, ampirik analizde kullanılacak olan zaman serileri ekonometrik sonuçlarda durağan-dışılığa bağlı bir sorun yaratmayacaktır. Bağımlı değişkenler, bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri için elde edilen birim kök testi sonuçlarına Ek-Tablo 2'de yer verilmiştir.

İki-Aşamalı-En-Küçük-Kareler Regresyon Modeli

Bulgularımıza göre iktisadi kurumlar ve makroekonomik performans konusunda çok yüksek bir korelasyon ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, iktisadi özgürlük ve 5- ve 10-yıllık kişi başına düşen GSYH ortalamaları arasındaki korelasyonlar sırasıyla 0,97 ve 0,96 bulunmaktadır (N=43). Ancak, daha önce de bahsedildiği üzere klasik en-küçük-kareler yönteminin kullanılması durumunda ters-nedensellik problemiyle karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, kurumlar ve ekonomik gelişme arasında çift yönlü bir nedensellik olması durumunda, yani kurumların iktisadi kalkınmayı getirmesinin yanında, iktisadi gelişmenin de daha iyi kurumlara neden olması halinde klasik en-küçük-kareler yöntemi yetersiz kalacaktır.

Böylesi bir durumu test etmek için ters-nedensellik testleri (Granger testleri) yapılmıştır. Bu testler sonucunda, bağımlı değişkenler olan GDP_pc5 ve GDP_pc10 iktisadi kurumları ikinci-dereceden gecikme değişkenine kadar istatistiksel olarak önem arz edecek ölçüde etkilemektedir. Bir diğer ifadeyle, hem GDP_pc5, hem GDP_pc10 iktisadi kurumları ikinci-dereceden gecikme değişkeninde ters-nedenselliği ortaya çıkaracak şekilde etkilemektedir. Daha da açık bir ifadeyle, Türkiye özelinde klasik en-küçük-kareler yöntemi kurumlar-iktisadi kalkınma ikilisinde kullanılmalıdır. Çünkü bu iki değişken arasında ters-nedensellik (iktisadi gelişmenin iktisadi kurumları etkilemesi) bulunmaktadır.

Bu şartlar altında, makalemizde iki-aşamalı-en-küçük-kareler yöntemini benimseyeceğiz. Bunun için daha önce ele alınmış "Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi"ni göz

önüne alacağız. Araç değişken olarak siyasi kurumları kullanacağız. Siyasi kurumların kalitesiyle ilgili yaptığımız inceleme sonunda literatürde sıkça kullanılan Polity IV veritabanındaki “Yürütme Üzerindeki Sınırlamalar” (*Constraints on the Chief Executive*-kisaca “Yürütme Sınırlamaları”) ve “Yürütme Seçimindeki Düzenlemeler” (*Chief Executive Recruitment Regulations*-kisaca “Yürütme Düzenlemeleri”) değişkenlerini kullanacağız. “Yürütme Sınırlamaları”, hem bireysel hem toplumsal manada yürütmenin muhtemel keyfi uygulamalarına karşı edinilmiş kurumsallaşmış sınırlamaları ölçerken, “Yürütme Düzenlemeleri” ise bir siyasi sistemdeki yürütme erkinin seçiminde ve transferindeki kurumsallaşmış prosedürlere işaret etmektedir (Marshall vd., 2011). Her iki değişken de siyasi kurumsallaşmanın çok önemli alanlarına atıfta bulunmaktadır. “Yürütme Sınırlamaları” değişkeni 0 ile 10 arasında değerlendirilmekte, artan değerler daha etkin ve kurumsal sınırlamalara tekabül etmekteyken; “Yürütme Düzenlemeleri” değişkeni 1 ile 3 arasında değişmekte ve artan değerler daha kurumsal yürütme geçişlerini vurgulamaktadır. Verilerimizi verisetlerinin en erken dönemine giderek 1961 yılından itibaren başlatıp, 2013 yılına kadar elde olan tüm verileri toplayacak şekilde derledik. Tüm değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerine Ek-Tablo 1’de yer verilmiştir.

İki-aşamalı-en-küçük-kareler yönteminde kullanılacak araç değişkenlerinde iki şart aranmaktadır: (i) araç değişkeni, genel modelin hata terimiyle bağıntılı olmamalıdır; (ii) araç değişkeni, içsel değişkenle kuvvetli bir bağa sahip olmalıdır. Buna göre, makalemizde kullandığımız modelde, siyasi kurum araç değişkeni ekonomik büyüme bağımlı değişkeniyle çok düşük korelasyona sahip olmalı, diğer yandan bağımsız değişken olan iktisadi kurumlar değişkeniyle çok kuvvetli bir bağa sahip olmalıdır. Bulgularımız, bu özellikleri kuvvetle desteklemektedir. İlk olarak, “Yürütme Sınırlamaları” ve “Yürütme Düzenlemeleri” değişkenleri bağımlı değişken olan ekonomik gelişmeyle çok düşük istatistiksel ilişkiye sahiptir. “Yürütme Sınırlamaları”, kişi başına düşen GSYH’nin 5-yıllık ortalamasının yalnızca %7,6’lık, 10 yıllık ortalamasının %7,3’lük bir kısmını açıklarken; “Yürütme Düzenlemeleri”, kişi başına düşen GSYH’nin 5-yıllık ve 10-yıllık ortalamalarının yalnızca %4’lük bir kısmını açıklamaktadır. Ayrıca F-testleri bu ilişkilerin %5 düzeyinde anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, araç değişkenlerle ilgili belirlenen ilk maddenin önemli ölçüde karşılandığını göstermektedir.

İkinci olarak, “Yürütme Sınırlamaları” ve “Yürütme Düzenlemeleri” değişkenleri iktisadi kurumlar değişkeni olan iktisadi özgürlük endeksiyle istatistiksel olarak önem arz edecek şekilde kuvvetli bir bağa sahiptir. “Yürütme Sınırlamaları” iktisadi bağımsızlık değişkenindeki değişikliğin istatistiksel olarak %20’sini açıklarken, “Yürütme Düzenlemeleri” iktisadi bağımsızlığın %18’ini açıklamaktadır. Tüm bu bulgular, belirlediğimiz araç değişkenlerin ikinci koşulu da sağladığını ve bu sayede başarılı bir seçim olduklarını göstermektedir. Tablo 4, tüm bu bilgiler ve veriler ışığında hazırladığımız iki-aşamalı-en-küçük-kareler modelimizin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo: 4
İki-Aşamalı-En-Küçük-Kareler Modelleri - Türkiye ve Kurumlar Hiyerarşisi Hipotezi

	GDP_pc5		GDP_pc10	
İkinci-Aşama Regresyonları:				
İktisadi Bağımsızlık	0,234*** (0,020)	0,269*** (0,023)	0,223*** (0,021)	0,245*** (0,021)
Birinci-Aşama Regresyonları:	İktisadi Kurumlar (İktisadi Bağımsızlık Bağımlı Değişken Olacak Şekilde)			
Yürütme Sınırlamaları	0,310*** (0,090)		0,310*** (0,090)	
Yürütme Düzenlemeleri		1,144*** (0,353)		1,144*** (0,353)
Gözlem Sayısı (N)	43	43	43	43
Adj. R ²	0,93	0,92	0,93	0,94
F-Değerleri	133,00***	136,28***	110,28***	130,25***
Aşırı Belirlenim Testi İstatistiği (Sargan-Hansen)	0,00	0,00	0,00	0,00
Zayıf Araç Değişkeni Testi F-İstatistiği (Cragg&Donald/ Stock&Yogo)	11,73**	10,44**	11,73**	10,44**

* $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Parantez içerisinde gösterilen değerler standart sapmalardır. Kaynaklar: Dünya Bankası (2014), Frasier Institute (2014), Polity IV Projesi, Barro ve Lee (2010). Cragg ve Donald zayıf araç değişkeni testi F-istatistiği Stock ve Yogo (2005, Tablo 5.1) değerlerine göre %5'lik istatistiksel öneme göre belirlenmiştir.

Tablo 4'te görüleceği üzere, belirlediğimiz siyasi araç değişkenlerimiz iktisadi kurumlar değişkeniyle çok kuvvetli bir bağa sahiptir. Daha etkin ve kurumsal yürütme sınırlamaları ve düzenlemeleri daha başarılı iktisadi kurumları beraberinde getirmektedir. Sargan testi istatistikleri bütün modellerde sıfır olduğundan araç değişkenlerde aşırı belirlenim sorunu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, zayıf araç değişkeni testleriyle de desteklenmez. Stock ve Yogo zayıf araç değişkeni testleri dört modelin her birinde açık bir biçimde reddedilmekte, bu da seçtiğimiz araç değişkenlerin istatistiksel sağlamlığını daha da perçinlemektedir. Buna ek olarak, Tablo 4'teki sonuçlar iktisadi kurumların ekonomik gelişmeyi ne denli etkilediğini vurgulamaktadır. Buna göre, iktisadi bağımsızlık endeksindeki bir birimlik artış hem 5-yıllık, hem 10-yıllık kişi başına düşen GSYH ortalamalarının logaritmasını 0,2 birim arttırmaktadır. Türkiye'nin şu anki ekonomik gelişmesine göre, bu artış kişi başına gelirden 1600 dolarlık bir yükselişe denk gelmektedir. Ancak, Tablo 4'teki modeller daha önce altı çizilen çoklu eşdoğrusallık sorunu nedeniyle kontrol değişkenlerini içermediğinden, bu etki bir üst sınır olarak kabul edilmelidir. Bu sonuçlar, daha etkin ve kurumsal bir iktisadi çerçevenin ekonomik gelişme için önemli olduğunu vurgulamaktadır. Böylesi etkin iktisadi kurumlar da istatistiksel analizlerimizle desteklendiği üzere ancak denge-denetleme sistemleri gelişmiş, adil ve eşit rekabete imkân veren siyasi kurumlarla ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, “Kurumların Hiyerarşisi Hipotezi” Türkiye örneğinde geçerli görünmektedir. Analizler sonucunda görüldüğü üzere, siyasi kurumlar iktisadi kurumların kalitesini etkilemekte, bu da ekonomik gelişmeye katkı sunmaktadır.

Daha önceki bölümlerde çoklu eşdoğrusallık sorunuyla ilgili testler yapmış ve bu sorunun varlığının altını çizmiştik. Bu yüzden Tablo 4'teki sonuçları verilen modellere kontrol değişkenleri dâhil edilmemiştir. Bütün kontrol değişkenlerini içeren modellerin kontrol değişkenlerinin doğrudan etkilerini belirlemekte güvenilir olmayacağını belirtmiştik. Makalemizin sonuçlarının kapsamını ve güvenilirliğini daha da artırmak için

biz yine de tüm kontrol değişkenlerinin dâhil edildiği durumdaki iki-aşamalı-en-küçük-kareler modelinin F-testi sonuçlarını (yani tüm modelin istatistiksel önemi testlerini) paylaşacağız. Buna göre, “Yürütme Sınırlamaları” ve “Yürütme Düzenlemeleri”nin araç değişken olarak kullanıldığı modellerde 5-yıllık kişi başı gelir ortalamalarına dair F-değerleri 12,61 ve 6,11, 10-yıllık kişi başı gelir ortalamalarına dair F-değeri 29,85 ve 15,33 olmaktadır. Bütün modellerde de çok yüksek oranda istatistiksel önem ortaya çıkmaktadır ve F-testlerinin p-değeri 0,000 olarak bulunmaktadır. Genel modelin istatistiksel yönü ortaya koyulurken, her bir bağımsız değişkenin katsayıları ve anlamlılık düzeyleri bilinçli olarak verilmemektedir zira bu katsayılar çoklu eşdoğrusallık sorunu nedeniyle parametre ve bireysel istatistiksel önem sapmalarına uğramıştır. Yine de kontrol değişkenlerinin hepsinin dâhil edildiği modelin ekonometrik analizlere katılması ve raporlanması çalışmanın güvenilirliği açısından öneme sahiptir.

5. Sonuç

Kurumlar ve iktisadi gelişme arasındaki nedensellik ilişkisi hala tam manasıyla ortaya çıkarılmayı beklemektedir. Literatürün çeşitli dalları bu ilişki hakkında bizlere farklı sonuçlar sunmaktadır. Bu bağın tamamen keşfedilmesi için özel olarak ülke örneklerine, ülkelerin kurumlarında ve iktisadi gelişimlerinde tecrübe ettikleri farklılıklara daha fazla dikkat edilmelidir. Bu makale, ekonometrik ve tarihsel analizler ışığında Türkiye örneğini derinlemesine incelemiştir. Sonuç olarak, Türkiye için yaptığımız tarihsel analizde ortaya konduğu gibi, belirli bir iktisadi gelişme seviyesine erişmeden gerçek anlamda demokratik siyasi kurumlar ve sağlam iktisadi kurumlar kurmak çok zordur. Bu durum yaptığımız tarihsel analizde de ortaya çıkmaktadır ve birden çok askeri müdahalenin oluşmasını - kısmen de olsa- açıklamaktadır. Türkiye tarihinde görüldüğü gibi demokrasi alanında gerilemeler ve otoriter rejimler daha düşük refah seviyelerinde daha yüksek olasılıklarla cereyan etmektedir. Bu çalışmanın sunduğu ampirik analiz iktisadi gelişmenin siyasi ve iktisadi kurumların kalitesinden etkilendiğini göstermektedir. Siyasi kurumlardaki değişimler iktisadi kurumları etkilemekte, iktisadi kurumlar da iktisadi gelişmelere yön vermektedir. Özetle, Türkiye Cumhuriyeti’nde daha düşük iktisadi gelişmeye rast gelen dönemler, genel hatlarıyla literatür taramasında bahsi geçen “Büyük Geçiş” ve “modernleşme” argümanlarıyla uyumludur.

Diğer yandan, daha yüksek iktisadi gelişme seviyelerinde iktisadi büyümeyi ve refahı daha fazla artırmanın yolu “Kurumların Önceliği” kuramıyla açıklandığı üzere siyasi ve iktisadi kurumların geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu çalışmada Türkiye verileriyle yapılan ampirik analizler Kurumların Önceliği kuramıyla örtüşmektedir. Araç değişken analizleri yardımıyla elde edilen sonuçlar, kurumların kalitesine bağlı bir iktisadi büyümenin varlığına işaret etmektedir. Kurumların kalitesindeki artışlar ekonomik gelişmeye ve kişi başı gelir düzeylerine olumlu katkılarda bulunacaktır. Literatürde yer alan nitel çalışmalar ve bu makalenin eklediği nicel sonuçlar ışığında, Türkiye örneği için, şu anki gelişme seviyesinde, Kurumların Üstünlüğü argümanının uygun olduğu kanaatine varmaktayız. Elbette ki bu sonuçlar ekonomik gelişmeyi etkileyen diğer faktörlerin gözardı edilmesi gerektiği ya da kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki nedenselliğin diğer yönünün önemsenmemesi anlamına gelmemelidir. Yine de siyasi ve iktisadi kurumların daha özgür, kapsayıcı ve

çoğulcu hale gelmesi Türkiye'nin içinde bulunduğu orta gelir tuzağından çıkmasının en önemli yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye iktisaden üretimini çeşitlendirmeli ve daha çok teknolojiye dayalı, katma değeri yüksek ürünlere eğilmelidir. Bunlar ise, ancak özgür düşüncüyü, eğitim ve insan sermayesi birikimini, yeniliği ve teknolojik gelişmeyi teşvik eden bir kurumsal çerçeveye mümkün olabilir. Türkiye'nin siyasi ve iktisadi kurumlarındaki aksaklıkları gidermeye ihtiyacı olduğu ve iktisadi gelişme sağlamak için bunları geliştirmek zorunda olduğu bu makalede de belirtildiği üzere aşikârdır.

Kaynaklar

- Acemoğlu, D. & S. Johnson & J.A. Robinson (2005), "Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Economic Growth", içinde: P. Aghion & S. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth*, 1(1), North Holland: Amsterdam, Holland, 385-472.
- Aghion, P. & A. Alesina & F. Trebbi (2008), "Democracy, Technology, and Growth", içinde: E. Helpman (ed.), *Institutions and Economic Performance*, Harvard University Press.
- Ahituv, A. (2001), "Be Fruitful or Multiply: On the Interplay between Fertility and Economic Development", *Journal of Population Economics*, 14(1), 51-71.
- Altuğ, S. & A. Filiztekin & Ş. Pamuk (2008), "Sources of Long-term Economic Growth for Turkey, 1880-2005", *European Review of Economic History*, 12, 393-430.
- Bakır, C. & Z. Öniş (2010). "The Regulatory State and Turkish Banking Reforms in the Age of Post-Washington Consensus", *Development and Change*, 41(1), 77-106.
- Baldwin, N. & S.A. Borrelli (2008), "Education and Economic Growth in the United States: Cross-National Applications for an Intra-National Path Analysis", *Policy Sciences*, 41(3), 183-204.
- Barro, R.J. (1996), "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", *NBER Working Paper*, 5698, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.
- Barro, R.J. (1999), "Determinants of Democracy", *The Journal of Political Economy*, 107(6), 158-183.
- Barro, R.J. & G.S. Becker (1989), "Fertility Choice in a Model of Economic Growth", *Econometrica*, 57(2), 481-501.
- Barro, R. & J.W. Lee (2010), "A New Data Set of Educational Attainment in the World, 1950-2010", *Journal of Development Economics*, 104, 184-198.
- Bloom, D.E. & D. Canning & G. Fink (2008), "Urbanization and the Wealth of Nations", *Science*, 319(5864), 772-775.
- Boening, A.B. & L.D. Romero & J.R.G. Hernández & P.G. del Miño & N. Helwig & K. Lannoo & S. Stroß & C. Töro & J.A. Yañez-Barnuevo & B. Yılmaz (2012), *The EU as a Global Player*, Fundación University-San Pablo.
- Boix, C. (2011), "Democracy, Development, and the International System", *American Political Science Review*, 105(4), 809-828.
- Boix, C. & S.C. Stokes (2003), "Endogenous Democratization", *World Politics*, 55(4), 517-549.
- Bolt, J. & J.L. van Zanden (2013), "The First Update of the Maddison Project; ReEstimating Growth Before 1820", *Maddison Project Working Paper 4*.

- Booth, A. & J. Melling & C. Dartmann (1997), “Institutions and Economic Growth: The Politics of Productivity in West Germany, Sweden, and the United Kingdom, 1945-1955”, *The Journal of Economic History*, 57(2), 416-444.
- Boratav, K. (2010), “Üç Krizde Dış Kaynak Hareketleri”, içinde: S. Sarıca (ed.), *Tülay Arın'a Armağan: İktisat Yazıları*, İstanbul: Belge Yayınları, 253-271.
- Boratav, K. (2014), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Imge: İstanbul.
- Bowdler, C. & L. Nunziata (2006), “Trade Openness and Inflation Episodes in the OECD”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 38(2), 553-563.
- Bueno de Mesquita, B. & J.D. Morrow & R. Siverson & A. Smith (2001), “Political Competition and Economic Growth”, *Journal of Democracy* 12, 58-72.
- Clark, G. & N. Cummins (2009), “Urbanization, Mortality, and Fertility in Malthusian England”, *The American Economic Review*, 99(2), 242-247.
- Coase, R. (1998), “The New Institutional Economics”, *American Economic Review*, 88(2), 72-74.
- Çarkoğlu, A. & M.J. Hinich (2006), “A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences”, *Electoral Studies*, 25, 369-392.
- Çınar, K. & T. Köse (2015), “Economic Crises in Turkey and Pathways to the Future”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(2), 159-180.
- Daley, D.M. & D.P. Haider-Markel & A.B. Whitford (2007). “Checks, Balances, and the Cost of Regulation Evidence from the American States”, *Political Research Quarterly*, 60(4), 696-706.
- Doucouliağos, H. & M.A. Ulubaşoğlu (2008), “Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis”, *American Journal of Political Science*, 52(1), 61-83.
- Durham, J.B. (2004). “Economic Growth and Institutions: Some Sensitivity Analyses, 1961-2000”, *International Organization*, 58(3), 485-529.
- Dünya Bankası (World Bank) (2014), Country and Lending Groups. Classification for income groups of countries based on GNI per capita thresholds, <<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519>>, 04.06.2014.
- Edwards, S. (1993), “Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries”, *Journal of Economic Literature*, 31(3), 1358-1393.
- Eğilmez, M. (2012), “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye”, <<http://www.mahfielgilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html>>, 17.05.2017.
- Eicher, T.S. & C. García-Peñalosa & U. Teksoz (2006), “How Do Institutions Lead Some Countries to Produce So Much More Output Per Worker Than Others?”, içinde: T.S. Eicher & C. García-Peñalosa (eds.), *Institutions, Development and Economic Growth*, MIT Press, 178-220.
- Eicher, T.S. & A. Leukert. (2009), “Institutions and Economic Performance: Endogeneity and Parameter Heterogeneity”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 41(1), 197-219.
- Felipe, J. (2012), “Tracking the Middle-Income Trap: What is It, Who is in It, and Why?”, *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, No. 306, Mandaluyong City, Metro Manila, Philippines.
- Frasier Institute (2014), *Economic Freedom of the World*, <<https://www.frasierinstitute.org/studies/economic-freedom>>, 04.06.2014.
- Freedom House (2018), *Country Reports: Turkey*, <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/turkey>>, 02.05.2018.

- Gerring, J. & P. Bond & W.T. Barndt & C. Moreno (2005), "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective", *World Politics*, 57(3), 323-364.
- Greene, W.H. (1993), *Econometric Analysis*, 2nd edition, New York: Macmillan.
- Haggard, S. & R.R. Kaufman (1997), *The Political Economy of Democratic Transitions*, Princeton: Princeton University Press.
- Henisz, W.J. (2004), "Political Institutions and Political Volatility", *Economics & Politics*, 16(1), 1-27.
- Heo, U. & A.C. Tan (2001), "Democracy and Economic Growth: A Causal Analysis", *Comparative Politics*, 33(4), 463-473.
- Hisamoğlu, E. (2014), "EU Membership, Institutions And Growth: The Case of Turkey", *Economic Modeling*, 38, 211-219.
- Krueger, A.O. (1974), "The Political Economy of the Rent Seeking Society", *American Economic Review*, 64(3), 291-303.
- Krueger, A.O. & O.H. Aktan (1992), "Turkish Economy Before 1980", içinde: A. Krueger & O.H. Aktan (eds.) *Swimming Against the Tide*, San Francisco: ICS Press, 5-34.
- Kuznets, S. (1968), *Towards a Theory of Economic Growth*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Lipset, S.M. (1959), "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, 53(1), 69-105.
- Mardin, Ş. (1973), "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?", *Daedulus*, 102(1), 169-190.
- Marshall, M.G. & K. Jagers & T.R. Gurr (2011), *POLITY IV PROJECT: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2010*, <<http://www.systemicpeace.org/inscr/p4manualv2010.pdf>>, 04.06.2014.
- Müftüler-Baç, M. & F. Keyman (2012), "Turkey Under the AKP: The Era of Dominant-Party Politics", *Journal of Democracy*, 23(1), 85-99.
- North, D.C. (1991), "Institutions", *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- Olson, M. (1982), *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, Yale University Press: New Haven, CT.
- Öniş, Z. (1998), "The State and Economic Development in Contemporary Turkey", içinde: Z. Öniş (ed.), *State and Market, the Political Economy of Turkey in Comparative Perspective*, İstanbul: Bogazici University Press, 455-476.
- Öniş, Z. (2004), "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, 40(4), 113-134.
- Özbudun, E. (2014), "AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift", *South European Society and Politics*, 19(2), 1-13.
- Pamuk, Ş. (2009), *The Ottoman Economy and Its Institutions*, Ashgate: Burlington, VT.
- Pamuk Ş. (2010), "Economic Growth and Institutional Change in Turkey before 1980", içinde: T. Çetin & F. Yılmaz (eds.), *Understanding the Process of Economic Change in Turkey: An Institutional Approach: Economic Issues, Problems and Perspectives*, Nova Science Publishers. Hauppauge NY, USA, 3-19.
- Paldam, M. & E. Gundlach (2008), "Two Views on Institutions and Development: The Grand Transition vs the Primacy of Institutions", *Kyklos*, 61, 65-100.

Reporters Without Borders (2016), “World Press Freedom Index”, <<https://rsf.org/en/ranking>>, 17.05.2017.

Rodrik, D. (2007), *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*, Princeton University Press.

Sayarı, S. (2002), “The Changing Party System”, içinde: S. Sayarı & Y. Esmer (eds.), *Politics, Parties, and Elections in Turkey*, Boulder, CO and London: Lynne Rienner.

Stock, J.H. & M. Yogo (2005), “Testing for Weak Instruments in Linear IV Regression”, içinde: D.W.K. Andrews & J.H. Stock (eds.), *Identification and Inference for Econometric Models: Essays in Honor of Thomas Rothenberg*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 80-108.

West, K.D. & S.N. Durlauf & W.A. Brock. (2003), “Policy Evaluation in Uncertain Economic Environments”, *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 1.

Williamson, O. (2000), “The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead”, *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.

Ekler

Ek Tablo: 1
Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort.	Maks.	Min.	Std. Sapma	N
Bağımlı Değişken:					
5-yıllık taşınan-ortalama kişi başı gelirin logaritması	8,38	9,00	7,75	0,35	53
10-yıllık taşınan-ortalama kişi başı gelirin logaritması	8,34	8,96	7,75	0,33	53
Ana Bağımsız Değişken (İktisadi Kurumlar):					
İktisadi Bağımsızlık	5,14	7,06	3,70	1,12	43
Kontrol Değişkenleri:					
Ticaretin Açıklığı (İhracat ve İthalatın Toplamının GSYH'ye %'si)	30,79	57,99	8,33	16,54	53
Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (GSYH'ye %'si)	10,50	12,14	9,32	1,04	24
Ortalama Eğitim Alma Süresi	4,35	7,60	1,92	1,72	44
Şehirleşme	53,04	72,37	32,06	13,24	53
Beklenen Ömür	61,87	74,86	46,10	8,70	52
Yenidoğan Ölümleri	105,40	246,70	19,20	70,73	53
Doğurganlık	3,81	6,24	2,06	1,42	52
Araç Değişkenleri (Siyasi Kurumlar):					
Yürütme Sınırlamaları	6,26	7	1	1,54	53
Yürütme Düzenlemeleri	2,77	3	2	0,42	53

Kaynaklar: Dünya Bankası (2014), Frasier Institute (2014), Polity IV Projesi, Barro ve Lee (2010).

Ek-Tablo: 2
Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Yönelim (Trend) (Var/Yok)	Gecikme Uzunluğu (Lag Length)	Gözlem Sayısı (N)
Bağımlı Değişken:				
5-yıllık taşınan-ortalama kişi başı gelirin logaritması	-4,61***	Var	4	48
10-yıllık taşınan-ortalama kişi başı gelirin logaritması	-3,09*	Var	3	49
Ana Bağımsız Değişken (İktisadi Kurumlar):				
İktisadi Bağımsızlık	-3,16*	Var	1	41
Araç Değişkenleri (Siyasi Kurumlar):				
Yürütme Sınırlamaları	-3,28**	Yok	Yok	52
Yürütme Düzenlemeleri	-3,16**	Yok	Yok	52
Kontrol Değişkenleri:				
Ticaretin Açıklığı (İhracat ve İthalatın Toplamının GSYH'ye %'si)	-4,06***	Var	1	51
Ortalama Eğitim Alma Süresi	-3,24*	Var	Yok	43
Şehirleşme	-3,09*	Var	1	51
Beklenen Ömür	-11,34***	Yok	Yok	51
Yenidoğan Ölümleri	-18,13***	Yok	Yok	52
Doğurganlık	-4,36***	Yok	Yok	51

Notlar: ADF birim kök testlerinin hepsi sabit terim içermektedir. * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$. Kaynaklar: Dünya Bankası (2014), Frasier Institute (2014), Polity IV Projesi, Barro ve Lee (2010).